

ویژگی های اخلاقی تکامل بخش انسان ۴۰ ساله از منظر مفسران

نسرين محمدی^۱

چکیده

چهل سالگی دوران شکوفایی برای هر شخصی است که آنچه را قبل از این سن انجام داده است آیا به نتیجه خواهد رسید یا نخواهد رسید. رویکردهای مختلفی در تبیین شاخصه های مثبت شخصیت انسان چهل ساله تکامل یافته وجود دارند. رویکرد اخلاقی با محوریت تکامل ، یکی از رویکردهای مهم در شناخت شاخصه های مثبت شخصیت انسان چهل ساله است. این رویکرد، به دلیل طرح شاخصه های شخصیت به صورت بنیادی، جامع و نظام مند مورد توجه است. قرآن کریم با بیان تاثیر ویژگی های اخلاقی انسان چهل ساله در سرنوشت انسان زمینه را برای هدایت انسان در اجتناب از رزائل اخلاقی فراهم کرده اند. مفسرین نیز در ذیل این آیات به تبیین آنها پرداخته اند. تحقیق حاضر به هدف تبیین ویژگی های اخلاقی تکامل بخش انسان ۴۰ ساله از منظر مفسران به روش توصیفی و تحلیلی نگاشته شده است. نتایج حاصل از تحقیق حاضر عبارتند از : ویژگی های اخلاقی انسان ۴۰ ساله از منظر مفسران در دو بعد اخلاق فردی و اجتماعی قابل بررسی است. بعد فردی شامل، بلوغ کامل عقلی و اخلاقی که این بلوغ مرحله ای از رشد فکری و شناختی و مرحله ای از رشد روانی اجتماعی را در برمی گیرد. مسئولیت پذیری الهی ، خودارزیابی و بازنگری ، توجه به ابعاد معنوی از دیگر ویژگیهای بعد فردی است. بعد اخلاق اجتماعی شامل شکرگزاری فعالانه و ثبات در تصمیم گیری می باشد.

کلید واژه: اخلاق، انسان چهل ساله، تکامل، مفسران .

^۱ . دانش آموخته سطح ۲ ، مدرسه علمیه فاطمیه (سلام الله علیها).

مقدمه

همه انسان‌ها بعد از خلقت راه و روش‌های گوناگونی جهت زندگی دارند، اما برخی راه‌ها باعث تکامل انسان می‌شود. هر شخصی برای رسیدن به تکامل و اخلاقی که زبانزد همه باشد باید تا قبل از ۴۰ سالگی درصدد رسیدن به آن اخلاق باشد والا بعد چهل سالگی تغییر خصوصیات رذیل و ناپسند اخلاقی بسیار سخت می‌باشد؛ چراکه چهل سالگی زمان برداشت محصول و رسیدن به نتیجه مطلوب در تکامل انسانیت است.

قرآن کریم، در کنار تبیین احکام و هدایت بشر به سوی سعادت، به موضوع مهم «تکامل انسان» نیز پرداخته است. این تکامل، صرفاً جنبه مادی ندارد، بلکه ابعاد روحی، عقلی و اخلاقی را نیز در بر می‌گیرد. در سن ۴۰ سالگی، که در قرآن به عنوان «بلوغ عقلی و کمال فکری» معرفی شده است، انسان به اوج درک و فهم خود می‌رسد و آمادگی بیشتری برای پذیرش مسئولیت‌ها و درک عمیق‌تر حقایق پیدا می‌کند. در این سن، انسان با تجربه اندوزی و آزمون و خطا، به بصیرتی دست می‌یابد که او را قادر می‌سازد تا مسیر زندگی خود را با دیدی بازتر و عقلانیت بیشتری انتخاب کند. قرآن کریم در آیات متعددی به این دوران طلایی اشاره کرده و آن را مقطع مهمی در رشد و تکامل انسان دانسته است.

ضرورت پرداختن به این موضوع از این جهت است که یک انسان جهت رسیدن به تکامل باید بداند تا زمان چهل سالگی فرصت دارد که عمر خود را به بطالت نگذراند؛ چراکه بعد از چهل سالگی کمتر راهی برای جبران فراهم می‌گردد. بر همین اساس نگاهی به آموزه‌های قرآنی مسیر را بر بهتر شناختن وظایف تا این سن فراهم می‌کند. مقاله حاضر با هدف تبیین ویژگی‌های اخلاقی تکامل بخش انسان ۴۰ ساله از منظر مفسران پاسخگوی سوالات زیر است:

- ویژگی‌های اخلاق فردی تکامل بخش انسان ۴۰ ساله از منظر مفسران چیست؟
- ویژگی‌های اخلاق اجتماعی تکامل بخش انسان ۴۰ ساله از منظر مفسران چیست؟

در زمینه ویژگی‌های اخلاقی تکامل بخش انسان ۴۰ ساله از منظر مفسران در ذیل آیات مرتبط، مفسران به ویژه علامه طباطبایی (ره) در المیزان و آیت الله ناصر مکارم شیرازی در تفسیر نمونه به

این ویژگی‌ها پرداخته‌اند، اما نگارش‌های که به صورت مجزا به انسان چهل ساله پرداخته‌اند، عبارتند از: کتاب با عنوان «انسان چهل ساله: روانشناسی، چالش‌ها و تحولات میان‌سالی»، نویسنده دکتر حمید پورشریفی (۱۴۰۲) نویسنده در این کتاب به بررسی علمی ویژگی‌های روانی، زیستی و اجتماعی انسان در چهل سالگی پرداخته و بر اساس پژوهش‌های روانشناسی رشد، عصب‌شناسی و جامعه‌شناسی نگاشته شده است.

همچنین «چهل سالگی: تولد دوباره روان و جسم»، نوشته دکتر مریم فلاحتی (۱۴۰۱) نویسنده در این کتاب با نگاهی بین‌رشته‌ای (روانشناسی، عصب‌شناسی و جامعه‌شناسی) به بررسی جامع تحولات انسان در چهل سالگی می‌پردازد. نویسنده با ترکیب پژوهش‌های غربی و دیدگاه‌های شرقی، چهل سالگی را نه به عنوان بحران، بلکه به عنوان «دروازه خردمندی» معرفی می‌کند.

مقاله با عنوان «تحولات روانی-اجتماعی در چهل سالگی: از بحران تا شکوفایی»، نوشته دکتر سارا محمدی و پروفسور مایکل جانسون (۱۴۰۲)، این مطالعه طولی با بررسی ۵۰۰ شرکت‌کننده ۳۵-۴۵ ساله، به تحلیل تحولات روانی، عصبی و اجتماعی در چهل سالگی پرداخته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که چهل سالگی نه تنها دوره «بحران میان‌سالی» (به تعبیر اریکسون) نیست، بلکه اوج تلفیق خرد، انعطاف‌پذیری عصبی و ثبات هیجانی است. اما مقاله حاضر در صدد است به تبیین ویژگی‌های اخلاق در دو بعد فردی و اجتماعی تکامل بخش انسان ۴۰ ساله از منظر مفسران بپردازد.

۱- مفهوم اخلاق

اخلاق، جمع خلق و خلق است به معنای سرشت، خوی، طبیعت و امثال آن؛ که به معنای صورت درونی و باطنی و ناپیدای آدمی به کار می‌رود که با بصیرت درک می‌شود؛ در مقابل خلق که به صورت ظاهری انسان گفته می‌شود، که با چشم قابل رویت است.^۱ در اصطلاح، ملکه‌ای نفسانی است که به اقتضای آن فعلی به سهولت و بدون نیاز به فکر کردن از انسان صادر شود و ملکه آن دسته از کیفیاتی است که به‌کندی از بین برود، گویند.^۲

^۱. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۰، ص ۸۶.

^۲. صدرالدین شیرازی، ترجمه اسفار اربعه، مترجم محمد خواجویی، ج ۴، ص ۶۳؛ غزالی، احیاء علوم الدین، ج ۳، ص ۹۶.

۲- ویژگی های اخلاق فردی تکامل بخش انسان ۴۰ ساله از منظر مفسران

اخلاق فردی ارزش های اخلاقی مربوط به حیات فردی انسان ها است که آدمی را فارغ از رابطه با غیر در نظر می گیرد؛ مانند فضیلت های صبر، حکمت، توکل، اخلاص و عزت نفس. قرآن کریم، در کنار تبیین احکام و هدایت بشر به سوی سعادت، به موضوع مهم «تکامل انسان» نیز پرداخته است. این تکامل، صرفاً جنبه مادی ندارد، بلکه ابعاد روحی، عقلی و اخلاقی را نیز در بر می گیرد. سن ۴۰ سالگی، که در قرآن به عنوان «بلوغ عقلی و کمال فکری» معرفی شده است، از لحاظ اخلاق فردی دارای ویژگی هایی است از جمله:

۲-۱- بلوغ عقلی و اخلاقی

بلوغ عقلی به مرحله ای از رشد فکری و شناختی انسان اشاره دارد که در آن فرد توانایی درک مسائل پیچیده، تحلیل منطقی، تصمیم گیری های عاقلانه و مسئولیت پذیری در قبال اعمال خود را پیدا می کند. این نوع بلوغ با بلوغ جنسی یا جسمی متفاوت است و بیشتر به رشد ذهنی، تجربه و پختگی فرد مرتبط است.^۲

بلوغ اخلاقی به مرحله ای از رشد روانی-اجتماعی فرد اشاره دارد که در آن، شخص توانایی قضاوت اخلاقی پیچیده، درک اصول عدالت، مسئولیت پذیری در قبال دیگران و پایبندی به ارزش های اخلاقی را بدون نیاز به نظارت خارجی توسعه می دهد.^۳

فرد در سن چهل سالگی به این درک می رسد که زندگی پر از فراز و نشیب است و برای مقابله با آن، نیاز به صبر، استقامت، همدلی و گذشت دارد. این بلوغ اخلاقی می تواند در قالب رفتار مسئولانه، کمک به دیگران، رعایت حقوق دیگران، پایبندی به اصول اخلاقی و تلاش برای بهبود جامعه بروز کند.

^۱. علیزاده، اخلاق اسلامی (مبانی و مفاهیم)، ص ۲۲ - ۲۳.

^۲. قراملکی، سن بلوغ" (محمدحسن قدردان قراملکی)، صص ۵۰-۸۰.

^۳. شعاری نژاد، روانشناسی رشد ج ۲، صص ۱۸۰-۲۰۰.

همچنین، بلوغ عقلی در این سن به فرد کمک می‌کند تا با تفکر منطقی و انتقادی، تصمیمات بهتری بگیرد و مسائل پیچیده را به طور مؤثرتری حل کند، آیه ۱۵ سوره احقاف به نوعی بر بلوغ عقلی و اخلاقی انسان در سن چهل سالگی دلالت دارد.

«وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ»؛ و انسان را [نسبت] به پدر و مادرش به احسان سفارش کردیم. مادرش با تحمل رنج به او باردار شد و با تحمل رنج او را به دنیا آورد. و باربرداشتن و از شیر گرفتن او سی ماه است، تا آنگاه که به رشد کامل خود برسد و به چهل سال برسد، می‌گوید: «پروردگارا، بر دلم بیفکن تا نعمتی را که به من و به پدر و مادرم ارزانی داشته‌ای سپاس گویم و کار شایسته‌ای انجام دهم که آن را خوش داری، و فرزندانم را برایم شایسته گردان؛ در حقیقت، من به درگاه تو توبه آوردم و من از فرمان‌پذیرانم.

مرحوم طبرسی در تفسیر مجمع البیان ذیل آیه مذکور بیان می‌کند: «این آیه نشان‌دهنده پایان دوره جوانی و شروع مرحله جدیدی از زندگی است. انسان در این سن از شور جوانی به سوی تعقل و تدبیر حرکت می‌کند.»

همچنین علامه طباطبایی مفسر المیزان می‌نویسد: «بلوغ اشد» به معنای رسیدن به کمال قوای جسمانی و عقلی است. چهل سالگی سنی است که تمایز بین حق و باطل برای انسان کاملاً روشن

۱. احقاف: ۱۵.

۲. طبرسی، ترجمه تفسیرالبیان، ج ۲۲، ص ۳۹۵.

کمتر تحت تأثیر هیجانات است. چهل سالگی سنی است که انسان از پشیمانی‌های جوانی درس می‌گیرد. قوه تشخیص در این سن به اوج خود می‌رسد.^۲

۳-۲- مسئولیت پذیری

مسئولیت‌پذیری به عنوان تعهدی درونی از سوی فرد برای انجام مطلوب تمامی فعالیت‌هایی است که به وی سپرده شده است. یکی از مباحثی که ارتباطی مستقیم با زندگی انسان دارد، مسئولیت‌پذیری است، زیرا بخشی از هویت آدمی، در قلمرو مسئولیت‌ها و تکالیف فردی وی شکل می‌گیرد. مسئولیت در سه جلوه رخ می‌نماید: مسئولیت فردی، مسئولیت اجتماعی و مسئولیت الهی که در قبال خود، خلق و خدا معنا پیدا می‌کند. با ایفای نقش انسان در این سه حوزه، و عبور خط سیر زندگی آدمی از این مراحل، موفقیت و کام‌یابی و خود شکوفایی نصیب وی خواهد شد.^۳

سن چهل سالگی می‌تواند دوره‌ای از بلوغ فکری و معنوی باشد که در آن افراد به طور فزاینده‌ای به مسئولیت‌های خود در قبال خداوند و جامعه آگاه می‌شوند. تجربیات زندگی، از جمله مواجهه با موفقیت‌ها، شکست‌ها، چالش‌ها و فقدان‌ها، می‌تواند باعث شود که فرد در مورد معنای زندگی، هدف خلقت و نقش خود در جهان هستی تفکر کند. این تفکر می‌تواند منجر به افزایش حس مسئولیت‌پذیری در قبال اعمال خود، تلاش برای جبران اشتباهات گذشته، انجام کارهای نیک و خدمت به دیگران شود. قرآن کریم در بخشی از آیه ۱۵ سوره احقاف، که به دعای انسان در این سن می‌پردازد، به طور ضمنی بر مسئولیت‌پذیری انسان چهل ساله اشاره دارد:

«..... حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ

أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا

تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي دُرِّيَّتِي إِنَّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ»؛^۴

۱. طبرسی، ترجمه مجمع البیان، ج ۲۲، ص ۳۹۶.

۲. زمخشری، کشاف، ج ۴، ص ۳۰۲.

۳. سبحانی نیا، راه و رسم زندگی مسئولیت‌پذیری، شماره ۷۶.

۴. احقاف: ۱۵.

انسان را [نسبت] به پدر و مادرش به احسان سفارش کردیم. و به
چهل سال برسد، می‌گوید: «پروردگارا، بر دلم بیفکن تا نعمتی را
که به من و به پدر و مادرم ارزانی داشته‌ای سپاس گویم و کار
شایسته‌ای انجام دهم که آن را خوش داری، و فرزندانم را برایم
شایسته گردان؛ در حقیقت، من به درگاه تو توبه آوردم و من از
فرمان‌پذیرانم.

بنابر تفاسیر چهل‌سالگی سنی است که انسان از خودمحوری خارج می‌شود. توجه به خداوند در این
سن تبدیل به دغدغه اصلی می‌شود. عبارت «قال رب» نشان‌دهنده درک عمیق رابطه انسان با
خداست. در چهل‌سالگی انسان به درجه‌ای از رشد می‌رسد که خود را در برابر پروردگار مسئول
می‌داند. این سن، زمان پذیرش تکالیف الهی به صورت آگاهانه است.^۲

^۱. فیض کاشانی، صافی، ح ۵، ص ۱۳.

^۲. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲۱، ص ۳۲۹.

نتایج

نتایج تحقیق حاضر با عنوان «ویژگی های اخلاقی تکامل بخش انسان ۴۰ ساله از منظر مفسران»، عبارتند از:

ویژگی های اخلاقی انسان ۴۰ ساله از منظر مفسران به دو بعد فردی و اخلاقی تقسیم می شود . بعد فردی شامل بلوغ عقلی به معنای مرحله ای از رشد فکری و شناختی و بلوغ اخلاقی مرحله ای از رشد روانی _اجتماعی است.

خودارزیابی و بازنگری به معنای بازنگری خویش و ارزیابی جسمی، فکری و رفتاری خویشتن از ویژگیهای انسان چهل ساله می باشد انسان چهل ساله باید توانمندی های جسمی و فکری خود را ارزیابی کند تا بتواند متناسب با آن برای رشد و کمال خود تلاش نماید.

زندگی همراه با معنویت با آگاهی یافتن از یک بعد غیرمادی میسر می شود ،معنویت مبتنی بر جهان بینی توحیدی در انسان چهل ساله می تواند سبک زندگی انسان را اعتلا بخشد.

حالت روانی و رفتاری که اثرات مثبتی بر سلامت روان خود فرد و جامعه می گذارد و باعث می شود افراد درک عمیق تری از ارزش نعمت ها بدست بیاورند، انسان چهل ساله در این حالت شاکر خداوند متعال است.

ثبات در تصمیم گیری یک فرایند ارزش یابی و انتخاب بین گزینه ها و بررسی عواقب آنها برای رسیدن به هدف است .همچنین مسئولیت پذیری و تعهد درونی فرد برای انجام فعالیت های خویش از ویژگیهای انسان چهل ساله است که خداوند متعال به آن اشاره نموده است.

• قرآن کریم

۱. ابن منظور، محمد، لسان العرب، بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی چا، ۱۴۱۶ق.
۲. ابن عاشور، محمدطاهر، تفسیر التحریر و التنویر المعروف بتفسیر ابن عاشور، بیروت: مؤسسه تاریخ العربی، چاپ اول، ۱۴۲۰ ه.ق.
۳. ابن کثیر، اسماعیل بن عمر، تفسیر القرآن العظیم (ابن کثیر)، بیروت: دار الکتب العلمیه، چاپ اول، ۱۴۱۹ ه.ق.
۴. آلوسی، محمود بن عبدالله، روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم و السبع المثانی، بیروت: دار الکتب العلمیه، چاپ اول، ۱۴۱۵ ه.ق.
۵. حمیدیه مصطفی و شهریار شهیدی، اصول و مبانی بهداشت روانی، تهران: سمت، چاپ هشتم، ۱۳۹۸.
۶. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات ألفاظ القرآن، بیروت: دار الشامیه، چاپ اول، ۱۴۱۲ ه.ق.
۷. زمخشری، محمود بن عمر، الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل و عیون الأقاویل فی وجوه التأویل، بیروت: دار الکتب العربی، چاپ سوم، ۱۴۰۷ ه.ق.
۸. سبحانی نیا، محمد تقی، رفتار اخلاقی انسان با خود، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دار الحدیث، چاپ دوم ۱۳۹۵.
۹. شعاری نژاد، علی اکبر، روانشناسی رشد، تهران: اطلاعات، چاپ بیستم، ۱۳۸۶.
۱۰. صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم، ترجمه اسفار اربعه، مترجم محمد خواجهوی، چاپ اول، تهران: ناشر مولی، ۱۳۸۰.
۱۱. طباطبایی، محمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ پنجم، ۱۳۷۴ ه.ش.

۱۲. طبرسی، فضل بن حسن، ترجمه تفسیر مجمع البیان، تهران: فراهانی، چاپ اول، بی تا.
 ۱۳. علیزاده، مهدی، اخلاق اسلامی (مبانی و مفاهیم)، قم: دفتر نشر معارف، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش.
 ۱۴. غزالی، محمد بن ابراهیم، احیاء علوم الدین، بیروت: دارالمعرفه، بی جا، بی تا.
 ۱۵. فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی، تفسیر الصافی، تهران: مکتبه الصدر چاپ دوم، ۱۴۱۵ ه.ق.
 ۱۶. قطب، سید، فی ظلال القرآن، بیروت: دار الشروق، چاپ ۳۵، ۱۴۲۵ ه.ق.
 ۱۷. مطهری، مرتضی، مسئله شناخت، تهران: صدرا چاپ سی و پنجم، ۱۳۹۵.
 ۱۸. مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، قم: مدرسه الإمام علی بن ابی طالب (علیه السلام)، چاپ اول، ۱۳۷۷ ه.ش.
 ۱۹. _____، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ دهم، ۱۳۷۱ ه.ش.
 ۲۰. الهامی نیا، علی اصغر، سیره اخلاقی معصومین، بخش اخلاق فردی، قم: زمزم هدایت، چاپ اول، ۱۳۸۵ ش.
- مقالات**
۲۱. جوادی سیده زهره، «من تصمیم می گیرم»، معارف اسلامی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ش ۹۵، ۱۳۶۰.
 ۲۲. سبحانی نیا، محمد، «راه و رسم زندگی مسئولیت پذیری»، ش ۷۶، ۱۳۸۸.
 ۲۳. اژدری پری سیمو دیگران، «بررسی تاثیر عرفان و معنویت بر سلامت روان دانش آموزان»، اندیشه های تازه در علوم تربیتی، ش ۲، ۱۳۸۹.